

**HOMME BLESSÉ BETWEEN THE CHOICE
OF LOVE AND THE CHOICE OF ENMITY:
CONTEXTS OF THE WAR IN UKRAINE**

**НОММЕ БЛЕССÉ* МІЖ ВИБОРОМ ЛЮБОВІ
ТА ВИБОРОМ ВОРОЖНЕЧІ:
КОНТЕКСТИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ**

Olena Romanova¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-406-1-14>

Abstract. The central theme of the article is the war in Ukraine and the person traumatized by it. **The subject** of the study is the contradiction between the choice of love and the choice of enmity in the existential dimensions of war. **The purpose** of the paper is to identify and characterize the main philosophical anthropological problems that arose in Ukrainian society as a result of the full-scale Russian invasion of the territory of Ukraine and to outline ways to overcome the socio-existential crisis. Special attention is paid to the analysis and establishment of the status of Ukrainians who went abroad and found themselves in new social and civil coordinates. **Methodology** includes methods of analysis and synthesis, methods of scientific knowledge: induction and deduction. Heuristically fruitful were: the doctrine of J. Habermas on citizenship and national identity, the political philosophy of H. Arendt, the deep psychology of C. Jung regarding the influence of the collective figure and mana-personality, the metaphysical doctrine of the identical by E. Levinas, the theory of cognition of empathy by E. Stein, fundamental principles of moral philosophy by V. Yankelevich, concept of existence in conditions of fear and terror by B. Bettelheim, concept of vulnerability by G. le Blanc. **Results.** The theoretical and practical significance of the obtained results allows us to group the causes, features, conditions and nature of key phenomena, as well as to formulate

¹ Ph.D in Philosophy, Postdoctoral researcher,
Sorbonne University, France

* Homme blessé (fr.) – поранена людина; мається на увазі травмована (війною), людина, що має багато печучого болу та душевних ран, страждань.

the author's concept of *homme blessé*, which represents the construction of a coherent philosophical study around the repetition of the *corps de guerre* in the matter of choosing love and choosing enmity in existential, social-anthropological and legal aspects based on the developed innovative approach. Scientific research is deepened by personal observations of the researcher during her life and work in France in 2022–2024 as a scientist in exile under the special mode of "temporary protection" granted to Ukrainians for stay within the European Union. In the course of a life and professional experiment with a temporary shelter, the set tasks were solved and the basic propositions of the proposed hypothesis were confirmed. Personal experience constitutes an empirical base of knowledge for the development of theoretical approaches and the identification of regularities in the appearance and development of the characterized problems. **Practical implications.** The importance of the results obtained in the mentioned study lies in the possibility of analyzing the semantic bases in different directions of philosophical knowledge regarding the loss of identity. The results are innovative for the development of philosophy, social philosophy, sociology, philosophy of law and philosophical anthropology in particular. Within the received provisions, it is possible to outline the prospect of further detailed study of the defined concepts in this direction. **Value/originality.** The materials are unique, the author's theoretical and practical base can be used to expand ideas about the following phenomena: choice, love, enmity, identity, existence, war. The conclusions and provisions presented in this material can be used as an information base when developing courses and special courses: "Philosophical Anthropology", "Social Philosophy", "Philosophy of Love", "Philosophy of Law", "Ethics", "Sociology", "Philosophy and psychotherapy", "Philosophy of survival in extreme conditions", "Ontology of choice", etc.

1. Вступ

Перша чверть ХХІ століття ознаменувалася кардинальними перетвореннями. Для українського суспільства такими подіями стали анексія Криму Росією та початок воєнних дій на Донбасі, епідемія коронавірусу і повномасштабне вторгнення російської армії на територію України під час фази ковідної рецесії. Нові філософсько-антропологічні виклики поставили перед людиною запитання: куди крокувати і

де рятуватися. Екзистенціальне питання існування і виживання вийшло на перший план. Мільйони українців опинилися в стані розгубленості на невідомому шосе із дорожніми покажчиками «війна-і-мир». Згідно даних ООН, понад шість мільйонів обрали шлях спасіння в інших країнах, здебільшого європейських. Триває дворічна невизначеність з втратою звичних життєвих горизонтів, що призвела до соціальної ізоляції, коли статус громадянина є, проте наразі держава не може гарантувати безпеку. В країні прихистку багато українців опинилися в положенні виключення, тобто винесеними за межі України, але водночас не приналежними повною мірою до нового громадянського суспільства, оскільки вони не мають статусу біженців і не є громадянами нової країни. Європейський Союз ввів для них особливий модус існування «*тимчасовий захист*». Тому в кожній країні прихистку українці будуть чужими англофонами, франкофонами та інше. «Чужі франкофони» – це українці, які прибули на територію Франції через вторгнення російських військ в Україну 24 лютого 2022 року... їх вважають людьми, які ненадовго зупинилися у франкомовному світі [26, с. 57].

Тож розглянемо, як відбувається пошук нових світоглядно-буттєвих орієнтирів для українців та як в період воєнної турбулентності свідомістю осмислюються поняття зло-межа чужого та пошук власного виходу за межі колишнього життя. Запропонований матеріал є спробою визначити модуси і режими буття, в яких існує людина, яка опинилася тет-а-тет перед обличчям війни. Незапланована дуель з порушенням кодексу гуманізму виштовхує людину не тільки на зовнішню стежку, а й на внутрішню – знайти могутню волю, щоб вижити в розломі буття і зробити стрибок за межі екс-існування. За допомогою філософських праць в'язнів Другої світової війни, видатних мислителів: Е. Штайн, Х. Арендт, Б. Беттельхейма, Е. Левінаса здійснюється пошук необхідних засобів для переналаштування світоглядно-життєвих орієнтирів на шляху утвердження вибору любові, що є кардинально-протилежним вектором вибору ворожнечі. Отже, актуальність дослідження втрати ідентичності в наш час зумовлена екзистенціальною кризою, тому варто зануритися не лише в філософсько-антропологічні виміри, а й розкрити етично-правові аспекти проблеми.

Дослідження засадничих принципів та структурних ознак індивідуальної неповторності людини є однією з центральних тем філософії

та філософської антропології зокрема. Грунтовне вивчення сутності людини та становлення особистості аналізували у своїх працях відомі філософи: Ф. Шеллінг, С. К'єркегор, Ф. Ніцше, М. Шелер, Е. Касієр, Е. Мун'є, Ж.-П. Сартр, М. Фуко та інші.

Глумаченням проблеми ідентичності та самоактуалізації особистості займалися такі представники гуманістичного напрямку психології: А. Маслоу, Р. Ассаджіолі, К. Роджерс, Р. Мей, В. Франкл, Дж. Б'юдженталь, І. Ялом та інші. Доречно згадати теоретичні засади психоаналітиків, які багато приділили уваги розгляду міжособистісних взаємовідносин: З. Фрейд, К. Юнг, Б. Беттельхейм. Останній, до речі, вивчав травматичні наслідки існування людини в екстремальних умовах страху та терору, засновані зокрема на власному досвіді перебування у концтаборі смерті під час Другої світової війни.

Серед дослідників соціального спрямування плідними є структурна модель соціальних змін Е. Дюркгейма, теорія соціологічної дії М. Вебера, моделі соціальної поведінки у суспільстві та одномірне мислення, що яскраво представлені у працях Г. Маркузе, глобальні перетворення та ознаки сучасної світ-системи в аналізі І. Валлерстайна, темою втрати соціального громадянства і трагедії виключення й вразливості людини під час руйнування буттєвих основ нині займається Г. ле Блан.

Питання розвитку особистості та проблему ідентичності в сьогодишніх реаліях у своїх дослідженнях розглядають всесвітньо відомі мислителі: О. Абель вивчає прояви насилля і значення приниження, що породжують не-чутливість [1], Ю. Габермас аналізує національну ідентичність і громадянство [11], О. Шербан зазначає про важливість української культурної спадщини для утвердження ідентичності [27].

Видагні українські науковці, дотичні до зазначеної проблематики: Л. Гармаш, В. Горський, С. Кримський, Н. Хамітов, В. Шинкарук та інші. Широкий спектр окреслення наукових напрацювань подається нині в працях: Д. Байкеніч [7], який характеризує втрату культурно-етнічної ідентичності переселенців у минулому сторіччі, О. Блинова [9] досліджує кризу ідентичності у нестабільні періоди розвитку соціуму, О. Васильченко [10] розглядає проблему взаємовідносин людини і держави, а феномен війни як засіб впливу на розвиток суб'єктної ідентичності, Г. Фінін [30] аналізує загрозу існування людства через сучасну війну, А. Шевченко [29] акцентує увагу на зміні ідентичності в період глобалізації.

Результати здійсненого аналізу публікацій дозволять зробити висновок, що в філософських працях у висвітленні заданої проблематики присутня низка відкриттів, але водночас цілеспрямованого дослідження щодо втрати ідентичності під час війни у вигляді протистояння між вибором любові та вибору ворожнечі, ще не було. Відповідно до цього виникають підстави у необхідності системного філософського аналізу зазначених явищ з метою створення нового концептуального підходу, що допоможе осягнути ключові виклики, які постали перед сучасною людиною.

Метою дослідження є з'ясування актуальних антропологічних проблем, які виникли в українському суспільстві внаслідок повномасштабного російського вторгнення на територію України та окреслення шляхів подолання світоглядно-екзистенціальної кризи. Особлива увага приділяється аналізу статусу українців, які виїхали за кордон й опинилися в нових соціально-громадянських координатах.

Сформульована мета вимагає виконання низки наступних **завдань**:

- проаналізувати аналіз літератури та обґрунтувати методологічні підходи;
- дослідити поняття ідентичності в контексті громадянства, національності та чутливості;
- визначити основні поняття та розкрити особливості вибору любові та вибору ворожнечі в період глобальних потрясінь;
- з'ясувати причини, умови та особливості зародження комплексу нумінозного ідеолога;
- окреслити стратегії подолання екзистенційної кризи.

Концептуальною **новизною** в даному дослідженні є характеристика ключових феноменів: де-буття, людина вразлива (*homme blessé*), тіло війни (*corps de guerre*), нумінозний ідеолог, крайовники тощо. **Об'єктом дослідження** є буття в розломі. **Предметом дослідження** постає протиріччя між вибором любові та вибором ворожнечі в екзистенціальних вимірах війни.

Методологічно цінними виявилися наступні підходи: концепція пізнання емпатії Е. Штайн, глибинна психологія К. Юнга щодо впливу колективної фігури та Мана-особистості, філософські погляди на політичне і публічне поля Х. Арендт, моральна філософія В. Янкелевича, метафізичне вчення про тотожне Е. Левінаса, принципи існування в

умовах страху і терору Б. Беттельхейма, концепт Ю. Габермаса про громадянство і національну ідентичність, теорія вразливості та соціального виключення Г. ле Блана.

2. Втрата ідентичності:

громадянство, національність, чутливість

Перш за все, потрібно визначити, які саме обриси соціально-антропологічного ландшафту втрачені людиною внаслідок несподіваної зустрічі з війною. Насамперед надамо визначення ключового поняття дослідження. «Ідентичність – (лат. *identificate* – ототожнювати)... поняття, що означає глибинну єдність людини з самим собою, іншою людиною чи спільністю людей» [32, с. 64]. Як бачимо, щоб знайти зв'язок із собою, індивіду потрібні інші, а саме ті, з ким можна утворювати коло, щоб оточення відзеркалювало і його самого в різні періоди життєвих радощів та потрясінь. У такий спосіб знаходить свій вияв утворення спільного, того, що єднає: погляди, принципи, переконання, зв'язки тощо.

Аналізуючи сферу політичного і публічного й торкаючись теми насилля, варто представити теоретичний концепт Х. Арндт, яка зазначала, що тотальні війни породжують тоталітарні режими. «Війна на знищення – єдина війна, що відповідає тоталітарній системі» [4, с. 110]. З точки зору політико-моральних міркувань в період воєнного потрясіння і кардинальних перетворень для всієї України вразливими стали громадянство і національність. Насамперед це пов'язано із втратою ідентичності, оскільки попередні координати розуміння себе і осмислення світоустрою втрачені, також змінені в прямому сенсі кордони життєдіяльності. «Громадянство зберігає можливість невизначеності життя» [14, с. 171]. І тепер ці дві категорії постали як два конфліктуючих порядки у свідомості особистості та призвели до *dissensus* [3, с. 45] – розбіжності у цивільних правах та обов'язках з боку громадянина та у можливостях для існування й діяльності з боку особистісного життя.

Спробуємо розібратися детальніше. На думку Ю. Габермаса, громадянство, що постає у вигляді членства в державі «відносить певну особу до певної нації, чие існування визнається у межах міжнародного закону» [11, с. 55]. На додачу дослідник акцентує, що «громадянство

ніколи не було концептуально пов'язане з національною ідентичністю» [11, с. 54]. Тобто, з нацією через правові аспекти громадянство має тісний зв'язок, а ось з національною ідентичністю такої пов'язаності немає. На перше місце Ю. Габермас ставить громадянську позицію. «Нація громадян виводить свою ідентичність не із спільних етнічних і культурних особливостей, а радше з практики громадян, які активно реалізують свої громадянські права» [11, с. 53]. Зауважимо, що нині модель громадянства для українців, які через війну покинули країну, втратила звичні обриси. У цьому розумінні додамо, що у власній теорії вразливості та соціальної незахищеності Г. ле Блан наголошує, що право на громадянство не повинно розглядатися виключно з позиції кордонів, оскільки тоді людина стає виключеною з соціокультурного та громадсько-політичного життя. «Існування втрачає свої основні властивості у контексті нестабільного життя» [14, с. 171].

Спираючись на твердження Ю. Габермаса, можна сказати, що громадянська ідентичність на даний момент хоч і не зовсім, але завмерла, заблокувалася, бо українці за кордоном тепер ані географічно, ані на рівні громадянського суспільства, не є тією спільнотою, що були дотепер. Таким чином зафіксуємо, що нація сама по собі в цивілізованому світі не має тої повної сили, якщо її народ не є громадянами, які маніфестують здатність реалізовувати свої громадянські права. «Поняття громадянства розвинулося саме з поняття самовизначення» [11, с. 54] – наголошує Ю. Габермас. Це означає, що процес ідентифікації щодо ідентичності громадянина, приналежного до тої чи іншої нації відбувається тоді, коли люди відчують себе тотожними за певними ознаками і громадянськими проявами, тобто такими, що зливаються в сукупність громадян власної держави, де поважають їх цілісність, надають захист і де вони мають рівні права.

Проаналізоване вище дає змогу дійти висновку, що активне громадянство розчинилося і воно не може бути актуалізовано повною мірою найближчим часом. Вигнанці війни, що є переселенцями поза межами держави (в якій довгий час проживали і в якій мали справжнє громадянське життя), все це втратили, відбулось розшарування суспільства. Що ж робити і як вижити у новій нестабільній світ-системі та як влаштувати життя у країні прихистку? Та ще у такий спосіб, щоб соціальне буття й особистий життєвий і професійний досвід були визнані, і щоб

людина в цей же час не залишалася в ізольованому соціально-громадянському статусі? Така людина є громадянином чого тепер?

Шукаючи відповідь на це питання та враховуючи зазначені раніше особливості утвореної проблематики, доцільно охарактеризувати таке існування як *де-факто*. Вірогідно, що, перебуваючи у стані невідомості, помноженому на тривожну в сукупності ситуацію, це питання людина ставить собі постійно, адже вона не може не хвилюватися за себе і за своїх дітей, потрапивши на нову територію, навіть якщо вона безпечна. Загальновідомий фактичний матеріал та розтлумачене вище дозволяє стверджувати, що дійсність такої людини зафіксована у *модусі тимчасовості*, а це значить невизначеності, адже достеменно незрозуміло як вижити в режимі соціально-правової ізоляції. Очевидно, що тут людина потрапляє у позамежне, бо неможливо передбачити коли закінчиться війна і коли статус тимчасового мігранта остаточно зміниться. Вперше Радою ЄС надано таке положення. В березні 2025 р. його термін офіційно завершується. Тому можна сказати, що у разі, якщо в майбутньому людині дозволять прийняти громадянство нової країни, таким чином фазу тимчасового перебування можна визначити як *проміжне громадянство*. В даному разі режим соціально-правової ізоляції постає у вигляді своєрідної буферної зони. Насправді ніхто не знає що буде далі, адже ми продовжуємо перебувати в живому процесі творення і перетворення, і кожен новий день може стати поворотною точкою в історії людства.

Перейдемо до розгортання зазначеної проблематики даного розділу. Слід відразу зауважити, що в питаннях громадянства, національної ідентичності, нації у філософському світі не існує єдиної думки, то ж динамічний пошук у зв'язку зі зміною світової конфігурації та перерозподілу сил, у науковців і мислителів триває. На мою думку, громадянство – це формула миру, в яку вплетені країна й особистість. Національність – це приналежність людини до нації: мова, культура, традиції. Чутливість – це співпереживання болю Іншого та переживання подій, що призводять до зовнішніх і внутрішніх змін особистості; і ми не можемо не розглядати людину без цього важливого елемента. Чутливість є сутнісною ознакою, вплетеною в мандалу громадянства, за допомогою якої індивід намагається знайти (і відстояти) національну ідентичність. «Вираз «національна ідентичність» був

популяризований у публічному просторі у 1980-х роках. Він знаходить своє джерело в тих століттях, коли ми зазвичай говоримо про втрату душі, ідеї чи національного характеру. Ідея виникає у момент пробудження національностей» [18, с. 271].

Зіставлення засвідчує, що у нестабільні кризові періоди у людини виникає занепокоєння, пов'язане із втратою себе і знань про себе, оскільки свідомість не може «прочитати» новий закодований образ, адже втрачені координати усвідомлення. Тому нова інформація не може перейти до наступного етапу – осмислення. Безперечно, що новий емпіричний досвід війни ще не є остаточно прожитим, але у людини є потреба самовизначитися, щоб вийти до власної цілісності. «Самоідентичність (самостійність) – єдність людини з справжністю свого буття, його глибинно-особистісними вимірами» [32, с. 65]. Як бачимо, процес ідентифікації духовних новоутворень і збою соціальної адресації (географічна зміна місця проживання) та нового правового модусу (тимчасовість) призводить до своєрідного періоду, який можемо назвати періодом світоглядної плями. На рівні відчуття з'являється тривожність, на рівні самоспостереження – просторова безодня, на рівні розумового осмислення – ідентифікаційна розколина. «В епоху машин людина боїться бути позбавленою людяності власними руками. Про це свідчить соціальний страх різних зол масового суспільства та психологічна тривога з приводу втрати самоідентичності» [8].

Повномасштабне вторгнення, яке розпочалося 24 лютого 2022 року на території України, змусило багатьох співвітчизників переглянути основні буттєві чинники, а саме позицію громадянства, національності та позицію гуманності. Останню пропонується розглядати через призму чутливості, яка є здатністю переживати та співчувати, а також яка відкриває доступ до загальнолюдської цінності під назвою любов. Як зазначає В. Янкелевич, любов, як і співчуття, є передачею почуттів, а не жестів, тобто це гамма справжніх чуттєвих переживань, а не демонстративних випадів. «Любов – це протиріччя, розв'язане і прожите» [35, с. 208].

На думку Ш. Монтеск'є, чутливість відноситься до одного з найголовніших природних законів людства. «Насамперед людина має здатність відчувати; далі вона набуває знань. Таким чином, людей пов'язує друга нить, якої немає у тварин; звідси виникає новий привід для

зближення» [19, с. 9]. На додачу підтвердження значимості співпереживання як важливої людської ознаки можна знайти висловлювання у відомого українського філософа С. Кримського: «Людина живиться не тільки діяльністю, а й спогляданням, не тільки предметною активністю, але й благоговінням перед буттям, чутливістю та емпатією щодо існуючого» [13, с. 44]. Отже, чутливість допомагає людині зрозуміти поточні події, на чому варто зосередити своє існування і з ким співіснувати, та й як співіснувати з тими, хто має тотожні громадянські ознаки, хто віддзеркалює цінності нації, та й як самому лишатися гуманістично налаштованим, незважаючи на нестабільний екзистенційний стан під час викликів, породжених війною.

В даному розділі було проаналізовано актуальну проблематику, пов'язану із переживанням і проживанням людиною досвіду війни і досліджено питання втрати ідентичності в координатах: громадянство, національність, чутливість. Окрема увага приділена громадянам України із тимчасовим статусом, що перебувають в європейських країнах. Сучасний стан існування під час втрати ідентичності та в режимі соціально-правової ізоляції охарактеризовано як де-буття. Здійснений аналіз подано через призму чутливості, що є головним визначальним чинником під час самоідентифікації.

3. *Homme blessé & corps de guerre*

Безсумнівно, в цей період глибокого потрясіння у людини вражена не лише свідомість, а й душа. Тому можемо назвати її *homme blessé (fr.)* – дослівно поранена людина. В контексті подій, що відбуваються в Україні, це є травмована війною людина, психіка якої уражена сприйняттям вкрай тяжкої ситуації. Ця людина афектована великим обсягом інформації та подій з негативною конотацією, що викликає небажаний стан, адже доводиться інтенсивно переживати гострий пекучий біль й душевні муки, які призводять до довготривалого процесу страждання і серцевих ран. «Страждання – негативні переживання людини... фізичний чи моральний біль; стан горя, страху, тривоги, туги» [22, с. 297]. Виплески ненависті та помсти чергуються із згасанням і переходять у стан жалю до Інших (співвітчизників й рідних) та до себе, помноженого на розпач і відчай.

Поряд з цим зазначимо, що існує невгамовний біль, який переходить у горювання за країну в цілому, яку нещадно нищать. Цей деконструк-

тивний період триває, тому й немає перспектив до припинення національного жалю, а це значить, що драматичні переживання й надалі не вщухатимуть. Відтак цей трагічний вимір екзистенційного стану породжує утворення загального колективного образу *corps de guerre* (fr.) – тіла війни. «Війни ... жахливі катастрофи, здатні перетворити світ на пустелю» [4, с. 147]. Це фактично те, що зробила армія ворога на нашій землі з Бахмутом, Авдіївкою та іншими східно-південними містами і селами, порушивши міжнародне право та норми гуманістичного світоустрою. І ми це не лише бачимо, ми це сприймаємо, ми це переживаємо, ми в цьому живемо всім своїм єством.

З вищезазначеного випливає, що тіло війни складається з політичного тіла і з соціального тіла, оскільки людині важливо, щоб її як політичне життя (життя громадянина країни), так й соціальне життя (бути інтегрованим у суспільство і соціальні групи) були визнані, чого, на жаль, ми не можемо сказати наразі. Слід також додати, у зв'язку з тим, що людина зазнає душевного болю в період руйнування власного життя, що позначається як психотравма, то цю складову можемо назвати антропологічним тілом війни. У такий спосіб, очевидно, що ця фігура утворюється з розломів і ран в рамках трагедії вселенського, національного, регіонального, сімейного масштабів. Певна річ, що всі ці процеси: щоденні вбивства, руйнація, втрата житла, спалені території, смерть рідних відбуваються одночасно, тому, звісно, вони є великою трагедією для української нації в цілому і є змістом нещасного досвіду в долі кожної особистості. Відтак, складовими елементами корпусу *corps de guerre* є політичне, антропологічне, соціальне тіло.

Повертаючись до контексту чутливості та враховуючи вище описану характеристику *homme blessé* (поранений, травмований, наляканий) та складові ознаки *corps de guerre* (тіла війни) щодо досвіду сприйняття та проживання на рівні відчуттів, чуттів та осмислення морально тяжкого періоду воєнної агресії, можемо зазначити, що емпатія стане тією рятівною силою. В словнику зазначається: «Емпатія – якість особистості, її здатність емоційно відкликатися на переживання, почуття, психічні стани інших людей» [22, с. 100]. Вочевидь, що переживання і співпереживання допоможуть виправити похибки та перебої у самосвідомості, інтенційно налаштувати особистість на пошук цілісності, а отже, й на вибір любові. Зв'язуючи попередні

концепти і обґрунтовані положення, необхідно зазначити, що емпатія базується на чутливості як здатності відчувати фізично (сприйняття) і емоційно (відчуття), а отже, сприймати події на більш вищому рівні, ніж дуалістичний конфлікт в площині «громадянство-національність», який ми висвітлили раніше.

В межах окресленої нами методології підхід Е. Штайн розширить пізнавальний взаємозв'язок даної теми і дозволить окреслити горизонти внутрішньої роботи, завдяки чому можна побачити: а що саме пробуджує в людині її вищу істоту та як відбувається емпатичний процес осягнення екзистенціального досвіду. «Емпатія – це свого роду акт сприйняття» [28, с. 11]. Е. Штайн, яка розглядала світ та особистість як явище «Я» в переживанні (суб'єкт, що переживає), вважала емпатію психофізичною особливістю та досвідом людини, причому як власного, так і чужого. «Існує різниця між перенесенням почуття і емпатією...а ще й симпатією і почуттям єдності, основу котрих становить емпатичне занурення у чужий досвід» [28, с. 24].

Узагальнюючи попередні та новонаведені аспекти, можемо сказати, що здатність відчувати та співпереживати скоригує самосвідомість і вирівняє тривожний стан особистості, яка опинилася в граничній ситуації, пов'язаній з війною та її наслідками. Існування у модусі *вибору любові* із налаштуванням особистісного світобуття, де, перш за все, є любов по відношенню до себе та милосердя, співчуття до Іншого, послугує душевно-духовним зціленням. Надамо визначення для глибшого осмислення координат даного поняття. Під вибором любові слід розуміти «самовизначеність, істинний вибір особистості, вибір способу життя, в якому поєднуються світоглядні устремління, прагнення розуму з екзистенціальними переживаннями, почуттями й пориваннями тілесності – в собі і в єднанні з Іншим як з близьким» [26, с. 323–324].

З вищезазначеного можна зробити висновок, що чутливість і сприйняття в цілому навколишньої ситуації, що відображає світоглядно-екзистенційний стан, сприяють осягненню цілісного образу дійсності світу. На думку дослідника метафізичних аспектів сприйняття Ж. Докіча, ці перцептивні дані мають важливу пізнавальну цінність. «Оскільки сприйняття має власний зміст і є джерелом емпіричного знання, воно дозволяє нам безпосередньо формувати (тобто без висновків) судження про навколишню реальність» [12, с. 346]. Згідно

теорії епістеміки сприйняття, як зазначає Ж. Докіч, цей психічний процес відзеркалення подій завжди є «відкриттям реальності фактів» [12, с. 348]. Отже, із зазначеного витлумачуємо, що сприйняття містить важливу інформацію, оскільки воно відбиває ознаки та явища оточуючого середовища.

Є всі підстави зробити висновок, що емпатичний багаж знань, який утворюють чутливість, сприйняття, відчуття, переживання, проживання і вихід із страждань становлять велику внутрішню роботу особистості на глибинному рівні. Психотравма наляканості війною потребує пошуку і застосування стійких методів, що врівноважать внутрішнє і зовнішнє життя людини. В подальшому проаналізований матеріал та спостереження послугують базою для визначення етапів виходу із екзистенційної кризи в період життєвих потрясінь.

В даному розділі відстежено появу і утворення образу *corps de guerre* та подано характеристику *homme blessé*. Визначено складові елементи тіла війни: політичне, антропологічне, соціальне. Підкреслено значення сприйняття, що включає в себе чуттєву інформацію про реальність подій та становить емпіричну базу для осмислення дійсності. Окреслено координати внутрішнього пошуку особистості до виходу в поле вибору любові через емпатію, що містить в собі переживання і співпереживання.

4. Комплекс «нумінозний ідеолог»

Втім, якщо людина травмована і страждає, й зрештою прагне прийти до зцілення, утверджуючи вибір любові, то давайте поглянемо, а чого прагне недоброзичливець – той, хто перебуває у модусі *вибору ворожнечі*. Чи можна й таку людину назвати *homme blessé*? Подальше дослідження цього аспекту полягає у застосуванні методологічних засад К. Юнга. Щоб відповісти на це запитання, варто уважніше придивитися до людини, одержимої ідеологією, яка ковтає великими порціями телевізійно-мережеву пропаганду і божеволіє, й навіть шаленіє від цього стану підвищеної впертої навіженості. Що її мотивує? Подивимся на теоретичні координати Х. Арендт щодо провалів самосвідомості в інформаційному політичному просторі. «Коли передсуди вступають у відкрите зіткнення з дійсністю, вони починають ставати небезпечними. Люди... вже, не відчуваючи себе захищеними ними,

починають їх розкручувати і робити з них основу для збочених теорій, яку ми зазвичай називаємо ідеологією» [5, с. 81].

Розгортаючи проблематику одержимої пропагандою людини, доречно буде звернутися до концепції К. Юнга про структуру особистості, щоб показати як *Мана-особистість* бере так би мовити у полон свідому особистість. Варто зацентувати, що в даному контексті відіграють важливу роль такі співвідношення: громадянство і Я, національність і Я, сім'я і Я. Не секрет, що інформаційна війна спотворює факти та призводить до конфліктних відносин. Відрізок політично-буттєвого часу з одного боку має точку входу «вибір любові», а на його протилежному боці знаходиться точка входу «вибору ворожнечі». Сьогоднішня війна має не лише воєнну агресію, а й медійну, і з боку ворога цей подвійний тиск триває вже понад 10 років. Не секрет, що багато родин та родинних зв'язків розірвалося через спрямування когось із членів сім'ї в напрямку позиції ворожнечі. Тому можемо констатувати, що метафізичний наратив долі у цьому інформаційно-військовому протистоянні сформувався навколо розбіжностей у питаннях: громадянства, національності, сім'ї. Прикладами можуть слугувати родини, в яких мати живе у РФ, а донька – в Україні, мати підтримує лідера їхньої нації, а донька стоїть на позиціях вільної незалежної України.

Чому ж у сусідньої країни виникла хвороблива атмосфера ненависті та неприязні до колись братнього народу? Оскільки К. Юнг визначив Ману-особистість як «домінанта колективного несвідомого, добре відомий архетип сильної людини у вигляді героя, лідера... володаря людей і духів» [33, с. 260], то, спираючись на цей образ надприродної сили, спробуємо поглянути звідки людина черпає опорні сили задля збереження і підсилення відчуття героїчного (як їй здається) існування. Відтак, громадянство можна співвіднести з авторитетною позицією у суспільстві (в країні агресора її продукує авторитарна фігура Путіна), в контексті національно-родинних зв'язків, а саме в сім'ї, такими авторитетами можуть бути: батько, мати, дідусь тощо. В Україні також постраждали деякі родини, оскільки хтось із родичів підпав під вплив путінської ідеології та її пропагандистів. Особливо це стосується жителів окупованих територій. Близькі люди тепер ворогують і мають протилежні погляди. Також частково це є і братська війна, адже існують непоодинокі випадки, коли один брат боронить свою землю,

а інший стоїть на пропагандистських позиціях агресії по відношенню до українського народу, а часто і воює проти рідного брата. Тому, як бачимо, екзистенційне напруження дуже високе і шлях виходу від вибору ворожнечі до вибору любові в таких родинах не проглядається.

Зазначимо, що люди, які підтримують позицію Путіна, діють не з емпатії, а з внутрішньої ідеологічної ущелини. К. Юнг чітко окреслює даний погляд як підкорення, оскільки чітко проглядається одержимість захоплення героєм. Тобто індивіду, що копіює образ героя (в словах, звичках, манері говорити і в цілому виражати себе) хочеться комусь підкоритися, щоб і в ньому визнали, ідентифікували наслідувача ідей. «Відтепер це чоловіча колективна фігура... яка заволодіває свідомою особистістю» [33, с. 260]. Цей стан, коли героїчний образ бере в полон особистість, і вона стає підпорядкованою надуманому, означає позицію: прирівняти себе до месії та поставити на місце Бога. Це відбувається тому, що в даного індивіда переважає бажання володіти світом й думками людей. Таким чином власний розум і навіяний образ зливаються, адже людина в контексті власного існування прирівняла себе до месії Бога. Хоча насправді героїчна концепція та її авторитетний носій стали окупантом, заволодівши повністю свідомістю людини.

Зазначимо, що для такого індивіда ідеологія вважається безперечним дороговказом – так народжується *авторитарна героїчна іпо-стась*. Для детального аналізу і просування вглиб власної авторської розробки представляється доречним надати центральне визначення. «Ідеологія – система поглядів особистості та оточуючої її групи, які мають політичну та економічну владу і прагнуть виправдати й зміцнити цю владу в повсякденній свідомості та бутті» [32, с. 65]. Тепер для розгортання ключового феномену даного розділу необхідно представити сутнісну характеристику комплексу, про який далі йтиметься. Для цього потрібно повернутися до першовитоків і введення в антропологічний дискурс терміну нумінозного в працях Р. Отто [21], який пов'язував цей особливий стан тремтіння і чарівливості у людини із зустріччю з Богом. У дисертаційному дослідженні концепт Р. Отто застосований мною в контексті вибору любові [25, с. 123]. Нумінозний комплекс постає там як перепона у прийнятті доленосного самовизначення. «Нумінозність – один з головних екзистенціальних елементів

вибору любові. Нумінозність є модальністю – афективною якістю індивідуальної особливості людини» [25, с. 123].

Враховуючи нумінозні аспекти Р. Отто та власний авторський концепт нумінозного, зв'язуючи юнгіанську Мана-особистість, можна сказати, що описана вище людина має певну особливість. Це є *людина з комплексом нумінозного ідеолога*. Слід зазначити, що концепт нумінозного також використано в роботах К. Юнга. Нагадаю, що розуміється під нумінозним під час опрацювання теорій Р. Отто та К. Юнга. «Нумінозне характеризує архетипи колективного позасвідомого, які жахають людину, і водночас чарують і ваблять своєю утаємниченістю» [25, с. 28]. Додамо, у разі, якщо такому індивіду не вдається досягти героїчного образу життя, тоді на перше місце виходить героїчний план помсти. Для цього лишається тільки визначити хто ворог.

Окреслені вище нумінозні виміри дозволяють стверджувати, що у такої людини центральним лейтмотивом є бажання покарати і помститися, так би мовити встановити «справедливість» за те, що її колись побили/ не прийняли/ не поважали чи зневажали. Цей домінуючий мотив утворює смислове навантаження, що обтяжує свідомість людини упродовж різних етапів зростання. Мусимо констатувати, що в даному випадку це не є існуванням, це фактичність. Як казав В. Франкл: «Існування і є те, що завжди виходить за межі власної фактичності» [31, с. 31]. Як бачимо, людина з комплексом нумінозного ідеолога живе начебто в капсулі самої себе і боїться втратити захисний скафандр. Тобто у такого індивіда упродовж життя відсутній контакт з власним душевним (тим, що дає змогу співчувати і співпереживати, відчувати і контактувати з Іншим на рівні людської природи і позицій гуманізму).

Внаслідок збою у людини настає дереалізація; втрачаються параметри реальності, вона віддаляється від себе. Навколишній світ нею сприймається як нереальний, далекий, оскільки вона живе у надуманому світі, породженому пристрасним станом безумства, де немає місця чутливості, тому досвід емпатії відсутній. «Відчуття єдності та збагачення власного досвіду стають можливими завдяки емпатії» [28, с. 18]. Можемо прийти до висновку, що без емпатії та чутливого елемента (сприйняття та відчуття) людина стає фактично адептом вічного ідеологічного зачарування, в свою чергу, це означає, що індивід

знаходиться поза зоною свідомого розуміння. Як результат, перед нами постає не особистість, а фактичність, ідеологічний персонаж.

Отже, надамо визначення людини з яскраво вираженою манією ідеологічної оскаженілості. *Нумінозний ідеолог* – це зворотній бік особистості, яка зачарована ідеологією авторитарної фігури, це *Мана-особистість*, яка хоче завдати шкоди іншим. Спираючись на метафізичну теорію тотожного Е. Левінаса [15], де присутній термін зло-буття, можна протиставити вибір любові та вибір ворожнечі. Для людини з комплексом нуміозного ідеолога головною метою є зосередження не на любові, а на неприязні, тому спосіб життя такого індивіда зводиться до *ворожнечі-існування*. Таке буття полягає в постійному заповзятому пошуці вразливості Іншого з метою аби вдарити по хворому місцю. У такий спосіб знаходить свій вияв компенсаторна функція. Застосовуючи цю життєву стратегію із захисним механізмом, індивід намагається врівноважити сформовану роками вразливість. Ось такий виходить психоемоційний портрет людини з комплексом нуміозного ідеолога, в якому центральне місце посідає страх не бути відповідним до обраного ідеалу. Причому цей негативний стан прирівнюється до страху смерті, тобто не-буття, не-відчуття себе таким, який має співвідноситися із заданими критеріями вождя, представленого головним обличчям нації.

Такі люди ставлять політичного Бога вище за Бога метафізичного. Політичний Бог для них Путін – фігура, Мана-особистість, іншого Бога для них не існує. В такий спосіб формується поле *буття-ворожнечі*. Як зазначав Аристотель: «ворожнеча є причиною злого... світове ціле через ворожнечу розпадається на елементи» [6, с. 17]. Психоналітик Б. Беттельхейм наголошував, що ті, хто одержимі насиллям, перебувають у владі інстинкту. Цим пояснюється стан їхньої підвищеної агресії. Можемо додати, що таким людям доводиться постійно продукувати негативні смисли, екзистенційно перебуваючи в режимі *зло-наміру*. «Досі гітлерівський рейх є прикладом тоталітарної держави, що послаблює розвиток особистості... культивує в людині один з інстинктів, а саме ворожість» [8]. Як бачимо, науковець помилявся, вважаючи, що в пам'яті людства фашистський режим існуватиме як єдиний приклад тоталітарної держави, яка чинить геноцид проти іншої демократичної держави та її народу. Тому доречно буде

вести характеристику псевдоідентичності, яку подає Б. Беттельхейм. «Через ідентифікацію з винятковістю німецької держави, рейх дав своїм послідовникам псевдоідентичність, і псевдосамоповагу, яка формувалася на ідеологічній основі переваги арійської раси» [8].

Враховуючи вище вказаний концепт Б. Беттельхейма і усвідомлюючи наведені концепції раніше, слід сказати, що люди з комплексом нумінозного ідеолога перебувають *в модальності терора та в режимі агресивної інтерсуб'єктивності* [20, с. 38, 105]. В роботі сучасного філософа М. Онфрея «Метафізика руїн», в якій мислитель аналізує концепцію світу через апокаліптичні картини художників епохи бароко Ф. де Номе і Д. Барра, дослідник акцентує увагу на Танатосі, що постає в образі війни як квінтесенція інакшості. «Крім вбивств, авантур, які протистоять тому чи іншому індивідууму на релігійному ґрунті, можна також вказати на вплив Танатосу між народами, расами чи націями» [20, с. 105].

Для того, щоб зрозуміти, чому з'являються такі люди, слід проаналізувати постать керманича держави, яка розв'язала війну проти України. Лідер російської нації постає таким, що наче усувається від себе самого, а навколишній світ сприймає як нереальний, віддалений. Це є відчуженням від себе. Емоції ним не проживаються, а більшою мірою зображуються. Тобто відсутня присутність на рівні душевно-духовного, де є любов і зв'язок з Богом, світом, людьми, собою – з усім сущим. І, звісно, все, що він говорить стосовно не-існування України до соціалістичного проєкту, є неправдою.

Точніший термін для опису даного комунікативного дискурсу можна запозичити у Х. Аренд *contre-monde de verité* [5, с. 45] – протимир правди. Характерною особливістю Путіна є дивитися на світ та інших з ворожістю і презирством. Сучасний філософ М. Линч, описуючи природу останнього, наголошує, що ця якість зростає поруч із зарозумілістю і нахабством, а відверта неправда постає як презирство до істини. «Зухвала брехня політичних лідерів підриває нашу здатність боротися з дивною ефективністю фальші» [17, с. 25]. Таким чином неправдивість авторитетів сприймається людиною з нумінозним комплексом як зворотній її бік, тобто правда. Виходить і людина не є собою, і правда не є собою, тому і не дивно, що епоха, в якій зараз живемо, багатьма науковцями визначена як період пост-правди.

Підсумовуємо, така позиція і поведінка, звісно, не знаходяться в полі чуттєвого налаштування на світ: милосердя і вибору любові, тому що тут не може бути прив'язки до ідеології. «Логічною протилежністю любові є ненависть... Там, де панує любов, там відсутня воля до влади» [33, с. 63]. А вибір любові – це бажання з'єднатися з Іншим (чи іншими) і утворити спільне коло, де кожен рівний та має повагу і свободу. В такому згуртуванні немає місця ідеологічній покорі.

В даному розділі було здійснено аналіз людини з комплексом нумінозного ідеолога. На основі методологічних стратегій К. Юнга досліджено появу колективної фігури, яка представляє собою Мана-особистість, що в сукупності породжує авторитарну героїчну іпостась. В режимі зло-наміру розглянуто псевдоідентичність, протимир правди та описано природу презирства політичних лідерів. Протипоставлено фактичність і реальність існування та розгорнуто концепт вибору ворожнечі.

5. Проблема підвішеного часу та фігура тимчасового упорядника

Куди метафізично викинуло українця, але більше за все українку? Можемо сказати, що емігранти опинилися у підвішеному часі та перетворилися на тимчасових упорядників життя в новому географічному та правовому середовищі. Це з першого погляду схоже на машину часу, адже людина миттєво перенеслася в зовсім незнайомий простір і стала переселенцем з тимчасовим дозволом на проживання. Така життєво-професійна модифікація оголює існування людини, яка рятується від жахів війни.

Українці усвідомлюють, що потрібно втриматися у цій хрупкості буттєвого світопорядку, оскільки «втратили опору, відтепер мають спиратися на власну спину» [3, с. 52]. Тут втрачається, як зазначала у своїх працях Х. Арендт, «найвища форма людського *буття-разом*» [4, с. 117]. На додачу цього твердження можна згадати духовні принципи Ш. Монтеск'є: «Бажання жити у суспільстві є четвертим природним законом людини» [19, с. 9]. Раніше йшлося про другий закон Монтеск'є – чутливість. Безперечно, що *буття-разом* формується на загально-людських принципах, де процвітає добро, любов та милосердя. Прояв європейців прихистити в своїх родинах українців, звісно,

є виявом співчуття, що співвідноситься із простором вибору любові. «Добро є невичерпним джерелом любові, так само як милосердя є її постійністю... Милосердя є нічим іншим, як добром, що оживляє дух загалом» [35, с. 172].

Проте нині буття-разом опинилося позаду. Цей спосіб існування розірвано, довоєнне життя перетворилося на руїни. В попередніх статтях мною детально було проаналізовано способи існування під час війни [24]. Мушу зазначити, що буття українців на окупованих територіях, перетворилося на *заморожене*, бо не можна вільно проявляти себе, коли навколо ворог зі зброєю. А співвітчизники, які живуть під ударами авіабомб, ракет і шахедів, існують в просторі *тривожного буття*. Ті, хто покинув країну, їх буття стало *запозиченим* – існування, надане в тимчасове користування. Як електросамокат, на якому можна проїхатися, а потім залишити в потрібному місці. Так й українські біженці, наче взяли в тимчасове користування соціально-громадське життя, позичили його на певний час заради спасіння.

Тут на перший план виходить метафізика втраченого і знову набутого. «Досвід бунту» і «пошук притулку» – такі терміни можна знайти у Е. Левінаса для цього виду вибору під час війни. «Потреба бути правим може бути лише потребою втечі... У втечі ми прагнемо врятуватися. Втеча – це потреба вийти з себе» [16, с. 95, 98]. Отже, цей міграційний період триває вже два роки і на даний момент такий правовий статус перебування для громадян України подовжено ще на рік. Зрозуміло, що українці, які покинули країну, змушені наново шукати засоби включення себе і родини в іншомовний соціокультурний фон. «Право на громадянство закріплює соціальні, географічні та правові якості як фактори реалізації людського життя» [14, с. 30]. Інтеграція, навіть на певний час, вимагає опанування новою мовою, пізнання культури країни притулку, історії та її традицій.

Дослідник Б. Беттельхейм зазначає, що на динаміку особистісних змін впливає якість оточення, у зв'язку з чим процеси проходять повільно чи органічно, прогнозовано або непередбачувано. Такі висновки науковця ґрунтуються на негативному досвіді перебування в німецькому концтаборі, за яким слідувало довгоочікуване звільнення та переїзд в США. «Спостерігаючи за життям побратимів в імміграції, я зрозумів... Одна крайність виявлялася в тому, що індивід суворо три-

мався вже непотрібних цінностей і стосунків лише тому, що вони відбилися в його свідомості з минулого життя. Інша крайність – тотальне пристосування до нової ситуації із засвоюванням будь-чого. Тільки в окремих випадках бачив тонку взаємодію між особистістю та оточенням, і як наслідок, високий рівень інтеграції» [8].

В окресленій проблематиці вище помітно, який широкий спектр перетворень відбувається з людиною під час потрясінь та становлення особистості на чужині. У випадку з українцями зафіксовано унікальний випадок, оскільки самоактуалізацію слід зробити в рамках тимчасового перебування, це свого роду виглядає як квест, випробування з обтяжуючими обставинами, адже невідомо коли пролунає фінальний гонг для закінчення даного статусу, визначеного Євросоюзом. Чи його подовжать ще на рік-два після трирічного прихистку чи модифікують на інший. Тому тут знову стає актуальним контекст, про який згадувалося раніше, – де-буття.

Втім, повертаючись до правового статусу, наданого ЄС винятково для українців, слід зазначити, що наших співвітчизників можна назвати *крайовниками* – чужими єврофонами, оскільки вони залишаються в стані невизначеності та під соціально-проміжним офіційним положенням. *Крайовники* – це ті хто приїхав з іншої країни і посів місце на флангах нової держави, нової нації, підсиливши мультикультурний фон даного середовища. На мою думку, найвразливішою категорією для інтеграції є люди 45-65 років, адже на їх долю припали руйнівні процеси попереднього століття, під час яких їм довелося втратити радянську тотожність громадянина і набути українську.

Враховуючи власні спостереження та схожий досвід перебування у соціально-правовій тимчасовості, наголошу, що ключова проблема для цієї категорії населення полягає у визнанні та прийнятті в собі ще однієї ідентичності. «Якщо хтось заперечуватиме, що ті, хто виїжджав у 90-х, теж втрачали ідентичність радянську... варто відкинути цей аргумент, оскільки вони не втрачали її під час війни» [23, с. 60]. Детальніше про чужі території, складнощі соціальної системи Франції та інтеграційні процеси описується в статті «Чужі франкофони: соціо-екзистенційні виміри перебування у вигнанні для українців» [23].

Наші співвітчизники, як упорядники тимчасового життя за межами України, намагаються вирівняти всі складові свого нестабільного соці-

ально-громадянського положення, не забуваючи в тому числі ходити на маніфестації в підтримку України. І ця хода є виявом не лише цінностей, а й національною й громадянською позицією, яку доводиться відстоювати в європейській країні. Однак, як вже було зазначено в другому розділі даного дослідження, присутнім є той факт, що відбувається напіврозпад громадянської ідентичності, оскільки українці одночасно перебувають у подвійному офіційному статусі: громадянин України і тимчасовий громадянин Франції, Німеччини та інш. І це є свідченням того, що громадсько-соціальне регулювання скеровано не на редукцію, а на інтенсифікацію – розширення можливостей, і разом з цим зобов'язань і підконтрольних звітів перед новою країною, що призводить до втрати ідентичності в цьому полі.

Наявною є й ампліфікація – підсилення правової відповідальності. Регулювання життя в заданих координатах відбувається в модусі *бюрократичної публічності*, а людина існує в *режимі цифрової соціальності*. Українці за кордоном мають додаткове документальне навантаження (відвідування держзакладів, заповнення іноземної податкової декларації, створення різноманітних досьє і керування ними); вони сприймаються як одиниці гігантської бюрократичної машини, тому й виникає відчуття відчуження, покинутості, ізоляції. «Люди, які розглядаються керівництвом як цифри на перфокарті, самі починають дивитися на себе як на цифри» [8].

Слід зазначити, в даному випадку буття набуває додаткової копії: через паперові та електронні сервіси людина потрапляє до цифрової соціальності, оскільки у Франції, наприклад, бюрократичний апарат представлений величезним механістичним агрегатом; п'ятдесят відсотків особистого часу витрачається на заповнення формулярів, відписування паперових листів і поштову комунікацію з різноманітними службами, чого в Україні не існує взагалі. В таких реаліях особистість наче зміщена і висунута за двері реального життя і внутрішнього досвіду. Вона вся оплетена паперами та Інтернет-сайтами, де скрізь є наче її цифровий аналог і тепер їй та представникам держінституцій треба керувати всім цим паперово-електронним портфелем.

Отже, модальність громадянської тимчасовості та перебування у підвішеному часі спричинює певне розфокусування в питанні ідентичності людини, оскільки багатозаровість змін, спричинених вій-

ною та міграцією призводить до перешкоджання процесу ідентифікації. Ускладненням також є і те, що українцю в нових реаліях постійно доводиться перебувати в режимі подвійної, а то і потрійної лінгвістичної трансакції, вивчаючи нову мову. До всього слід додати, що на чужій території новій людині не завжди раді, а точніше зовсім не раді, тому додатковим психологічним стресом накладається на *homme blessé* отримання принижень від візитів до адміністративних органів, враховуючи, що потрібно спілкуватися на мові, якою ще не оволодів досконало. Приниження, яке французький філософ О. Абель називає «новою отрутою суспільства» [1] породжує нечутливість, і на нього мало хто звертає уваги, оскільки неможливо виміряти його ступінь. «Серед причин воєн і конфліктів... ми недооцінюємо роль приниження, яке готує ґрунт для насильства та воєн завтрашнього дня» [1, с. 17].

Повертаючись до головної теми насилля, що постало у вигляді війни, виникає питання: як захистити людство від безумства зла та варварського терору? Що потрібно переглянути у формулі миру, якщо аксіома гуманізму відома? Як вчасно зупиняти Гітлерів, Путіних від їхніх кровопролитних задумів, щоб не допустити знищення інших націй заради задоволення дивних амбіцій однієї людини, яка хронічно хворіє на зневагу до українців? «На жаль, війни не закінчуються, доки не вирішено проблеми» [34, с. 3] – писав В. Янкелевич. І сьогодні ми продовжуємо вирішувати проблеми, які розв'язувала Х. Арендт та її співвітчизники. «У самій природі людини закладено, що будь-яка дія, що одного разу сталася і зафіксована в анналах історії людства, залишається як потенційна можливість його повторення ще довго після того, як його актуальність стала справою минулого» [2, с. 71] – зазначала Х. Арендт в «Банальності зла», аналізуючи злочиння Ейхмана проти євреїв.

Однак, слід знову згадати Ш. Монтеск'є: «Мир є першим природним законом людини» [19, с. 8]. Отже, мир, чутливість і бажання жити у суспільстві є трьома головними орієнтирами, за даними Ш. Монтеск'є. Втім, знання загальновідомих чинників не зупиняє тиранів, беззаконня проти людства тривають. Скоєні злочини Путіним лежать якраз у площині знання, адже йому достеменно відомо які наслідки спричинив фашизм у минулому столітті. Та все одно він пішов на знищення українців. І це явище стало називатися рашизм. Тому варто

нагадати слова Х. Арендт: «Айхман скоїв злочини не проти єврейського народу, а злочини проти людства від імені єврейського народу» [2, с. 3]. Те саме й Путін, він вчинив і продовжує вчиняти злочинства проти людства в особі українського народу. І сьогодні, порушуючи вкотре перед цілим світом питання: як це кровопролиття зупинити? Рішення знову-таки можна знайти в Х. Арендт, яка була присутня на судовому процесі проти Айхмана, котрого притягли на лаву підсудних після 20 років по закінченню Другої світової. Тобто зробили те, чого прагнуло усе гуманістичне людство: «Ці сучасні, найняті державою вбивці, які займалися масовими стратами, повинні вирушати під суд, тому що вони порушили устрій людства» [2, с. 71].

В даному розділі було представлено фігуру тимчасового упорядника та розкрито проблему підвишеного часу. Надано визначення «крайовники» та охарактеризовано модус бюрократичної публічності й режим цифрової соціальності, в межах яких буття постає у вигляді додаткової копії.

7. Висновки

Отримані результати свідчать про національну українську трагедію, що сталася в першій чверті XXI століття. Як бачимо, людина потрапила у низку соціально-буттєвих трансформацій, що позначилося на втраті меж і цінностей. Як наслідок довелося робити швидкий перегляд світоглядних орієнтирів та долати стани підвищеного переживання подій і осмислення драматично-соціальних ситуацій. Можемо перерахувати найголовніші з них: *трагедія винесення себе за звичні межі*, виключення себе як громадянина із відомого суспільства і переміщення в невідоме місцеперебування, *трагедія соціально-правової ізоляції* під час пристосування до нового середовища, *трагедія мовної ідентичності* (багато кого ця ситуація змусила перейти з російської мови в побуті на українську, а ще до того й опанувати в оперативному порядку нову іноземну мову), *трагедія розірвання родинних зв'язків* і втрати рідних, які загинули через війну або зникли безвісті чи залишилися на окупованій території, *трагедія розлуки* із власною дитиною та позбавлення батьківських прав у європейських країнах.

Слід підкреслити, що остання із зазначених трагедій, на жаль, набирає розмаху, і хотілось би, щоб цією проблемою займався Євро-

пол та обдусмени, щоб врегулювати якнайшвидше непорозуміння, оскільки не повинно бути відлучення матері від дитини, якщо родина є благонадійною, адже батьки чи одинока мати не відмовлялися від дитини. Тоді постає питання: чому не дозволяється їм повернутися в Україну? За словами уповноваженого з прав людини Верховної Ради України Д. Лубенця, з українських родин станом на червень 2023 року за кордоном вилучили 240 дітей. Наразі ця цифра може бути значно вищою. Таке штучне зречення є неприпустимим, це акт насилля, адже на рівні чутливості, про яку йшлося в даній статті, це є додатковим потрясінням і черговою травмою *homme blessé*, породженою вже не російським терором, а черговим викликом у країні, в якій українські переселенці намагалися знайти притулок.

Ці розбіжності між соцпрацівниками органів опіки та українськими матерями травмують і до того змучених війною і бігством українців в пошуках спасіння. Хіба можна матері, яка по-справжньому любить своє дитя, побудувати майбутнє, знаючи, що її дитина невідомо де? Звісно, ні, це травма, яка сигналізує про чергову втрату ідентичності матері, що є найціннішим в еволюції жінки, і призводить до стану, схожого на смерть. Це прирівнюється до програшу власного життя. Чи може жінка жити в чужій країні, якщо в неї забрали найдорожче – дитя? А чи може вона покинути цю країну, в якій лишилася її дитина в дитбудинку чи в абсолютно чужій родині? На даний момент зафіксовані випадки, коли над дітьми знушаються в цих нових місцях і чомусь не виникає питання у тих самих органів опіки: а чи справді це найкраще для дитини?..

Не викликає жодних сумнівів, що смуток війни, пережиті трагедії та й ті драматичні події, що продовжує переживати наш народ щодня, залишають великі рани на тілах, в душах, в свідомості українців. І хоча це дає ширший ракурс осягнення екзистенційного досвіду та осмислення ціни життя, хотілось би, щоб людиною не втрачався інтенційний напрямок вибору любові, що укріплює основи цілісності. «Світ завжди є продуктом людини, продуктом людської любові» [4, с. 161]. Оскільки любов зцілює і дарує відчуття повсякденного, в такому стані людина не відчуває себе самотньою чи відірваною від життя серед людей.

В даній статті проведено наукову розвідку щодо природи вибору любові та вибору ворожнечі в період війни. Відображено світорозу-

міння та сприйняття кардинальних подій через призму чутливості, що є головним визначальним чинником під час самоідентифікації. Евристично плідними стали методологічні засади Ю. Габермаса щодо громадянства і національної ідентичності, філософія політично-публічного простору Х. Арендт, аналітична психологія К. Юнга, вчення про тотожність Е. Левінаса, концепція емпатії Е. Штайн, моральні аспекти доброзичливості В. Янкелевича, концепт виживання в екстремальних умовах Б. Беттельхейма, теорія соціального виключення Г. ле Блана.

Згідно з вказаними стратегіям проаналізовано актуальну проблематику, пов'язану із переживанням і проживанням людиною досвіду втрати ідентичності, особливо для переселенців, що виїхали за межі країни, в координатах: громадянство, національність, чутливість. Даний спосіб існування в режимі соціально-правової ізоляції охарактеризовано як де-буття.

Здійснено аналіз щодо утворення *corps de guerre* та його елементів: політичне, антропологічне, соціальне. Запропоновано характеристику *homme blessé*. Акцент зроблено на значенні емпатії, що є ключовою ознакою у виборі любові. Розгорнуто концепт вибору ворожнечі та досліджено псевдоідентичність, протимир правди, презирство та розкрито особливості зародження комплексу нумінозного ідеолога.

Розкрито проблему підвішеного часу та представлено фігуру тимчасового упорядника. На основі обраних методологій обґрунтовано необхідність введення в філософсько-антропологічний дискурс ключових понять дослідження, що становлять новизну: де-буття, *homme blessé*, *corps de guerre*, комплекс «нумінозний ідеолог», вибір любові, вибір ворожнечі, крайовники, буття-ворожнеча, модус бюрократичної публічності, режим цифрової соціальності та інші.

Проаналізовано екзистенціальні та психоаналітичні проблеми й ситуації, з якими зустрічається людина в період воєнної турбулентності. Визначено шляхи виходу до цілісності особистості, віднайдення стійкості з метою врегулювання і стабілізації духовно-душевного буття у контексті вибору любові. В подальшому планується дослідити моральну проблематику, а саме, взаємозв'язок між етичним і правовим на основі методологічних засад біовлади та біоетики. Доречним буде торкнутися теми мовної ідентичності та феномену потрійної лінгвістичної трансакції.

Список літератури:

1. Abel O. De l'humiliation. Le nouveau poison de notre société. Paris : Édition Les Liens qui libèrent, 2022. P. 220.
2. Арендт Х. Айхман у Єрусалимі. Розповідь про банальність зла / Пер. з англ. А. Котенко. Дух і літера, 2021. 376 с.
3. Arendt H. Il n'y a qu'un seul droit de l'homme. Précédé de Nous réfugiés. Préfacé par Alloa E. «Du droit d'avoir des droits». Paris : Payot, 2021. P. 108.
4. Arendt H. Qu'est-ce que la politique? Texte établi par U. Ludz trad. de l'allemand et préface de S. Courtine-Denamy. Paris. Éditions du Seuil, 1995. P. 184.
5. Arendt H. La politique a-t-elle encore un sens? Paris. Éditions de L'Herne, 2007. P. 102.
6. Арістотель. Метафізика / Пер. О. Юдин. Харків : Фоліо, 2020. 300 с.
7. Байкеніч Д. Втрата етнічно-культурної ідентичності українських переселенців із Польщі, розселених у східних областях УРСР у 1945–1947 роках. *Наукові записки. Серія : Культурологія*. 2010. Вип. 5. С. 147–150.
8. Беттельхейм Б. Люди у концтаборі. Дослідження психологічних наслідків існування в екстремальних умовах страху та терору. США Фріпрес, Ей Корпорејшн, 1960. URL: <https://libusta.org.ua/b/327242/read>
9. Блинова О. Криза ідентичності особистості у нестабільні періоди розвитку суспільства. *Вісник ОНУім. І. І. Мечникова : Психологія*. 2013. Т. 16. Вип. 22. Ч. 1. С. 31–37.
10. Васильченко О. Війна як засіб формування ідентичності. Філософія і політологія в контексті сучасної культури. Дніпро : Вид-во Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара, 2014. Вип. 8. С. 167–171.
11. Габермас Ю. Громадянство і національна ідентичність. Умови громадянства : Зб. ст. / під ред. В. ван Стінбергена; пер. з англ., передм. та прим. Іваненко О. О. Київ : Український Центр духовної культури, 2005. 264 с.
12. Dokic J. La neutralité métaphysique de la perception. Métaphysique contemporaine. Propriétés, mondes possibles et personnes. Textes réunis par E. Garcia et F. Nef. Comité éditorial E. Cattin, S. Laugier, M. Malherbe. Paris : Librairie philosophique J. Vrin, 2007. P. 343–365.
13. Кримський С. Під сигнатурою Софії. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 367 с.
14. Le Blanc G. Que faire de notre vulnérabilité? Collection : Le temps d'une question. Montrouge. Bayard Éditions, 2011. P. 214.
15. Levinas E. Totalité et infini. Paris : Le Livre de Poche, 1990. P. 352.
16. Levinas E. De l'évasion. Paris : Le Livre de Poche, 2020. P. 158.
17. Lynch M. P. Power, Bald-Faced Lies and Contempt for Truth. *Revue Internationale de philosophie*, № 297, 2021/3. P. 11–26.
18. Meyran R. L'identité nationale sous l'écran de l'anthropologie. Sous la direction de Catherine Halpern. Identité(s). L'individu, le groupe, la société. Auxerre. Science Humaines Éditions, 2016. P. 352.
19. Montesquieu. De l'esprit des lois. Anthologie. Geneva. Édition de : Victor Goldschmidt, 1979. P. 638.
20. Onfray M. Métaphysique des ruines. Paris : Le Livre de Poche, 2010. P. 160.

21. Otto R. Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen. Nachdruck, 2004. P. 200.

22. Психологічний словник. / Авт.-уклад. В.В. Сиявський, О.П. Сергєєнкова. За ред. Н.А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 336 с.

23. Romanova O. Alien francophones: socio-existential dimensions of being in exile for Ukrainians. Proceedings of the I *International Conference International Conference Political and Economic Self-constitution : migration and citizenship education* (Corinth, Greece), Florianópolis : UFSC, 2023. P. 57–62.

24. Романова О. Війна і вибір любові: стрибок за межі екс-існування. Huxley, 2022. URL: <https://huxley.media/vojna-i-vybor-ljubvi-pryzhok-zapredely-jeks-sushhestvovanija/>

25. Романова О. Вибір любові в бутті сучасної людини : дис. ... докт. філос. : 033. Київ, 2022. 255 с.

26. Романова О. Екзистенціальні та психоаналітичні аспекти вибору любові в філософсько-антропологічному дискурсі ХХ–ХХІ ст. *Людинознавчі студії : зб. наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*. Вип. 41. Видавничий дім : Гельветика, 2020. С. 313–326. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.41.21>

27. O. Serban. Ukraine, a Biopolitical Scenario for our Mankind. From the Romanian border, you see the many faces of the Ukrainian survival, 2022. URL: <https://philosophersforukraine.com.ua/64/>

28. Stein E. The Collected Works of Edith Stein. Sister Teresa Benedicta of the cross discalced carmelite volume three. On the problem of empathy. Ics publications Washington, d.c., 1989. P. 131.

29. Шевченко А. Зміна ідентичності в умовах глобалізації та інформаційної революції на прикладі США. *Демократичні цінності в освіті: виклики та можливості в епоху пост-правди* : зб. мат. міжунів. кругл. столу. (УДУ ім. М. Драгоманова, 10 квітня 2023 р.). Київ : Вид-во УДУ ім. М. Драгоманова, 2023. С. 27–29.

30. Фінін Г. Сучасна війна: виклики та загрози. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 43. С. 131–135.

31. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 160 с.

32. Хамітов Н. В., Крилова С. А. Людина і культура: словник. Філософська антропологія, філософія культури, культурологія. Київ : КНТ, 2022. 295 с.

33. Jung C. Two essays in Analitical Psychology. Edit. and transl. by G. Adler & R. Hull. Second edition. Vol. 7. New Jersey. Princeton University Press, 1970. P. 689.

34. Jankélévitch V. La conscience juive. Paris : L'Herne, 2023. P. 168.

35. Jankélévitch V. Les vertus et l'amour. Traité des vertus II. Tome 2. Flammarion, Paris : Champs essais, 1986. P. 368.

References:

1. Abel O. (2022). De l'humiliation. Le nouveau poison de notre société. Paris: Édition Les Liens qui libèrent, p. 220.

2. Arendt Kh. (2021). Aikhman u Yerusalymi Rozpovid pro banalnist zla / Per. z anhl. A. Kotenko. Dukh i litera. 376 p. (in Ukrainian)
3. Arendt H. (2021). Il n'y a qu'un seul droit de l'homme. Précédé de Nous réfugiés. Préfacé par Alloa E. "Du droit d'avoir des droits". Paris: Payot, p. 108.
4. Arendt H. (1995). Qu'est-ce que la politique? Texte établi par U. Ludz trad. de l'allemand et préface de S. Courtine-Denamy. Paris: Éditions du Seuil, p. 184.
5. Arendt H. (2007). La politique a-t-elle encore un sens? Paris: Éditions de L'Herne, p. 102.
6. Aristotel (2020). Metafizyka / Per. O. Yudyn. Kh.: Folio. 300 p. (in Ukrainian)
7. Baikenich D. (2010). Vtrata etnichno-kulturnoi identychnosti ukrainskykh pereselentsiv iz polshchi, rozselenykh u skhidnykh oblastiakh URSS u 1945–1947. *Naukovi zapysky, seriia "Kulturolohiia"*, vol. 5, pp. 147–150. (in Ukrainian)
8. Bettel'hejm B. (1960). Lyudi u konctabori. Doslidzhennya psihologichnih naslidkiv isnuvannya v ekstremal'nih umovah strahu ta teroru. SSHA Fripres, Ej Korprorejsn. Available at: <https://flibusta.org.ua/b/327242/read> (in Ukrainian)
9. Blynova O. (2013). Kryza identychnosti osobystosti u nestabilni periody rozvytku suspilstva. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova. Psykholohiia*, t. 16, vol. 22, ch. 1, pp. 31–37. (in Ukrainian)
10. Vasylichenko O. (2014). Viina yak zasib formuvannia identychnosti. Filosofii i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury. Dnipro: Vyd-vo Dnipropetrovskoho natsionalnogo universytetu im. O. Honchara, vol. 8, pp. 167–171. (in Ukrainian)
11. Habermas Yu. (2005). Hromadianstvo i natsionalna identychnist. Umovy hromadianstva: Zb. st. / pid red. V. van Stinberhena: [per. z anhl., peredm. ta prym. Ivanenko O. O.]. Kyiv: Ukrainyskyi Tsentr dukhovnoi kultury, 264 p. (in Ukrainian)
12. Dokic J. (2007). La neutralité métaphysique de la perception. Métaphysique contemporaine. Propriétés, mondes possibles et personnes. Textes réunis par E. Garcia et F. Nef. Comité éditorial E. Cattin, S. Laugier, M. Malherbe. Paris: Librairie philosophique J. Vrin, p. 384.
13. Krymskyi S. (2008). Pid syhnaturoiu Sofii. Kyiv: Vydavnychyy dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", 367 p. (in Ukrainian)
14. Le Blanc G. (2011). Que faire de notre vulnérabilité? Collection: Le temps d'une question. Montrouge. Bayard Éditions, p. 214.
15. Levinas E. (1990). Totalité et infini. Paris: Le Livre de Poche, p. 352.
16. Levinas E. (2020). De l'évasion. Paris: Le Livre de Poche, p. 158.
17. Lynch M. P. (2021). Power, Bald-Faced Lies and Contempt for Truth. *Revue Internationale de philosophie*, vol. 3, no. 297, pp. 11–26.
18. Meyran R. (2016). L'identité nationale sous l'écran de l'anthropologie. Sous la direction de Catherine Halpern. Identité(s). L'individu, le groupe, la société. Auxerre. Science Humaines Éditions, p. 352.
19. Montesquieu. (1979). De l'esprit des lois. Anthologie. Geneva. Édition de: Victor Goldschmidt, p. 638.
20. Onfray M. (2010). Métaphysique des ruines. Paris: Le Livre de Poche, p. 160.
21. Otto R. (2004). Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen. Nachdruck, p. 200.

22. Psykholohichnyi slovnyk. (2007) / Avt.-uklad. V.V. Syniavskiy, O.P. Serhieienkova. Za red. N.A. Pobirchenko. Kyiv: Naukovyi svit, 336 p. (in Ukrainian)

23. Romanova O. (2023). Alien francophones: socio-existential dimensions of being in exile for Ukrainians. Proceedings of the I International Conference International Conference Political and Economic Self-constitution: migration and citizenship education (Corinth, Greece), Florianópolis: UFSC, pp. 57–62.

24. Romanova O. (2022). Viina i vybir liubovi: strybok za mezhi eks-isnuvannia. Khaksl. Available at: <https://huxley.media/vojna-i-vybor-ljubvi-pryzhok-za-prede-ly-jeks-sushhestvovanija/> (in Ukrainian)

25. Romanova O. (2022). Vybir liubovi v butti suchasnoi liudyny: dys. ... dokt. filos.: 033. Kyiv, 255 p. (in Ukrainian)

26. Romanova O. (2020). Ekzystentsialni ta psykhoanalychni aspekty vyboru liubovi v filosofsko-antropolohichnomu dyskursi XX–XXI st. *Liudynoznavchi studii*: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii "Filosofia". Vol. 41. Vydavnychi dim Helvetyka, pp. 313–326. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.41.21> (in Ukrainian)

27. Serban O. (2022). Ukraine, a Biopolitical Scenario for our Mankind. From the Romanian border, you see the many faces of the Ukrainian survival. Available at: <https://philosophersforukraine.com.ua/64/>

28. Stein E. (1989). The Collected Works of Edith Stein. Sister Teresa Benedicta of the cross discalced carmelite volume three. On the problem of empathy. Ics publications Washington, d.c., p. 131.

29. Shevchenko A. (2023). Zmina identychnosti v umovakh hlobalizatsii ta informatsiinoi revoliutsii na prykladi SShA. Zb. mat. mizhuniv. kruhl. stolu: Demokratychni tsinnosti v osviti: vyklyky ta mozhlyvosti v epokhu post-pravdy. UDU im. M. Drahomanova, 10 kvitnia 2023 roku. Kyiv: Vyd-vo UDU im. M. Drahomanova, pp. 27–29. (in Ukrainian)

30. Finin H. (2023). Suchasna viina: vyklyky ta zahrozy. Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii, pp. 131–135. (in Ukrainian)

31. Frankl V. (2016). Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu. Psykholoh u kontstabori. Kharkiv: Knyzhkovyi klub "Klub simeinoho dozvillia", 160 p. (in Ukrainian)

32. Khamitov N. V., Krylova S. A. (2022). Liudyna i kultura: slovnyk. Filosofska antropolohiia, filosofia kultury, kulturolohiia. Kyiv: KNT, 295 p. (in Ukrainian)

33. Jung C. (1970). Two essays in Analytical Psychology. Edit. and transl. by G. Adler & R. Hull. Second edition. Vol. 7. New Jersey: Princeton University Press, p. 689.

34. Jankélévitch V. (2023). La conscience juive. Paris: L'Herne, p. 168.

35. Jankélévitch V. (1986). Les vertus et l'amour. Traité des vertus II. Tome 2. Flammarion. Paris: Champs essais, p. 368.